

ОСОБЛИВОСТІ ВПОРЯДКУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ВЕРБАЛІЗОВАНИХ ТЕРМІНОКОНЦЕПТІВ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНОКОНЦЕПТУ "КОМП'ЮТЕРНА БЕЗПЕКА")

У даній статті представлено аналіз термінологічних одиниць, які вербально репрезентують термінологічний концепт "Комп'ютерна безпека" в сучасній англійській мові. Наведено сучасні точки зору стосовно термінознавчого та перекладознавчого аналізу термінологічної лексики та пропонуються шляхи щодо її дослідження. З'ясовано логіко-поняттєві критерії щодо впорядкування даної термінології. Зроблено спробу опису структурно-системних особливостей термінів, що репрезентують даний терміноконцепт та розроблено лексико-семантичну класифікацію в межах даного термінологічного поля. Крім цього, розглянуто вербалізований терміноконцепт "Комп'ютерна безпека" в перекладацькому аспекті, виявлено найбільш продуктивні перекладацькі трансформації, що застосовують при перекладі англійських термінів українською мовою.

Ключові слова: термін, терміноконцепт, вербалізація, перекладацькі трансформації.

Науково-технічний переклад термінів новітніх галузей викликає неабиякий інтерес з боку термінознавців та перекладознавців. Новітні термінознавчі праці вітчизняних та зарубіжних учених присвячені дослідженню природи терміна в контексті теорії дискурсу, когнітивістики, фрейм-аналізу, соціальної епістемології тощо. Актуальність даного дослідження підтверджується неабияким інтересом до термінів з боку світової наукової громади. Так, наукова школа когнітивного термінознавства Гранадського університету (Іспанія) трактує терміни як вербалізовані ярлики (labels), що корелюють з певними термінологічними концептами [1-3]. Вперше ввела та обґрунтувала метатермін "терміноконцепт" Н. В. Савінова, під яким вона пропонує розуміти лінгвістичний концепт в умовах його термінологічного використання, що передбачає процеси об'єктивізації, репрезентації та екстеріоризації розумового змісту [4: 164]. Як слушно зазначає Л. Ю. Буянова: "Розвиток різних когнітивних областей, сфер наукового та фахового знання супроводжується взаємопов'язаними процесами категоризації та концептуалізації" [5: 19]. **Метою цієї статті** є спроба класифікації термінів, що вербалізують терміноконцепт "Комп'ютерна безпека" в англійській мові та шляхи їх перекладу українською мовою. Вербалізація будь-якої наукової галузі здійснюється за допомогою термінів різної семіотичної природи, оскільки "саме термін є тим семіотичним маркером, який максимально адекватно та в межах свого понятійного поля експлікує та номінує наукове поняття, представляючи його місце в системі даної науки" [5: 23].

Когнітивний підхід до мови науки обумовлює інтерпретацію терміна в якості "семіотичного похідного концептуалізації та категоризації світу людської свідомості та мисленням, при цьому його понятійно-логічний зміст представляє собою певну структуру знання, терміноконцепт, що спирається на гносеологічні денотати" [5: 27]. Отже, комп'ютерні терміни є експлікованими похідними, що у вербалізований спосіб маркують певні комп'ютерні поняття. Спробуємо зробити структурно-семантичну класифікацію на прикладі термінів, що репрезентують терміноконцепт "Комп'ютерна безпека".

Значення слова, залежить тією чи іншою мірою від значень інших семантично пов'язаних із ним слів, від місця слова в лексико-семантичній парадигмі, тобто від його парадигматичних відношень. Найбільшим парадигматичним об'єднанням в мові є лексико-семантичне поле. Воно є кінцевим продуктом, результатом вербалізації певного концепту в тій чи іншій мові. Термінологічна поле є одним із різновидів й має всі його родові характеристики, насамперед те, що це "спосіб відображення системної організації словника" [6]. Влучною, на наш погляд, є також дефініція М. Кочергана: "Лексико-семантичне поле – це сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ. Це слова пов'язані з одним і тим самим фрагментом дійсності" [7: 115]. Такі поля характеризуються зв'язком слів або їх окремих значень, системним характером цих зв'язків, що забезпечує безперервність смислового простору. Як зазначає Л. М. Костенко: "Поле – це своєрідне середовище існування терміна. Тільки в межах цього поля він виявляє своє значення. Приналежність до певного поля є найістотношою ознакою, що відрізняє термін-слово від звичайного слова. Поле для терміна – це система понять, до якої він належить" [8: 12]. На відміну від слів загальної лексики, терміни в кожному полі поєднуються між собою певним чином, їх значення обмежені специфікою кожного поля.

Терміни сучасної лексики перебувають у певному лексико-семантичному взаємозв'язку. Зрозуміло, що більш досконало вивчити лексичну систему можна, об'єднавши цілі групи слів за спільністю теми або за сферою вживання. За умови розгалуження фахової мови, її поняттєва структура може мати декілька ступенів диверсифікації. Так, кожне з субполів може мати свою власну семіотичну архітектуру, тобто виступати вже

гіперонімами. Так, структура поля "Комп'ютерна безпека" складається з цілого ряду субполів, що обіймають лексику окремих категорій та процесів, таких як: *national security* "національна безпека", *international security* "міжнародна безпека", *data security* "безпека даних", *network security* "мережева безпека", *information security* "інформаційна безпека", *financial security* "фінансова безпека", *human security* "гуманітарна безпека", *food security* "продовольча безпека" та ін. Але й, в свою чергу, воно є гіпонімічним до поля "Комп'ютерні технології", разом з іншими субполлями як то "Комп'ютерна графіка" тощо.

Аналізуючи систему термінів, що обслуговують ту чи іншу галузь, встановлюючи внутрішньосистемні зв'язки між ними, ми можемо згрупувати поняття у низку субполів, що характеризуватимуться спільною інтегруючою семою. В результаті нашого дослідження нами було опрацьовано понад 20 спеціалізованих словників та енциклопедій, а також більше 120 статей в фахових англійськомовних періодичних виданнях та мережі Інтернет. Таким чином, нами було виокремлено в англійському термінополі "Комп'ютерна безпека" наступні термінологічні субполя, а саме: 1) **Види безпеки (Types of Security):** *national security* "національна безпека", *international security* "міжнародна безпека", *data security* "безпека даних", *network security* "мережева безпека", *information security* "інформаційна безпека", *financial security* "фінансова безпека", *human security* "гуманітарна безпека", *food security* "продовольча безпека" тощо; 2) **Гарантія безпеки (Security assurance):** *guarantee* "гарантія", *decryption* "розшифрування", *decision-making* "прийняття рішень", *defense* "захист, оборона"; 3) **Протиміри (Countermeasures):** *fortification* "укріплення", *camouflage* "камуфляж", *anti-ballistic missile* "антибалістична ракета", *anti-aircraft radar* "протиповітряний радар"; 4) **Комплексний захист (Defense in depth):** *disaster recovery plan (DRP)* "план відновлення даних", *emergency relief operations* "ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій", *strategic line of communication* "лінія стратегічного зв'язку", *collective self-defense* "колективна самооборона"; 5) **Ризик (Risk) – potential loss** "потенційна втрата", *risk evaluation* "оцінювання ризику", *attack risk* "ризик збройного нападу", *multi-hop problem* "ризик одночасної атаки декількох платформ"; 6) **Загроза (Threat) – crisis severity** "серйозність кризи", *economic mobilization* "економічна мобілізація", *stabilization force* "стабілізаційні сили", *crisis situation monitoring* "спостереження за кризовою ситуацією", *outside threat* "зовнішня загроза"; 7) **Вразливість (Vulnerability) – state of emergency** "надзвичайний стан", *hazard* "небезпека", *antiterrorism* "антитерористичні заходи", *vulnerability of a state* "вразливість держави", *force protection* "захист сил", *boot sector virus* "вірус сектору завантаження", *backup data* "резервні дані", *bastion host* "вузел-бастион", *sanctuarisation of a territory* "недоторканність території".

Треба зазначити однак, що такі субполя не є замкнутими, бо поняття, що вони містять, можуть згодом змінюватися під впливом науково-технічного прогресу, а відтак, буде змінюватися й наповнення цих полів.

Отже, проаналізувавши парадигматичну організацію термінів, що вербалізують терміноконцепт "Комп'ютерна безпека" в англійській мові, ми можемо перейти до з'ясування способів перекладу цих термінів українською мовою. Варто зазначити, що вербалізація терміноконцептів сучасної української фахової мови комп'ютерних технологій відбувається здебільшого у непрямий спосіб, тобто вона формується, фіксуючи й акумулюючи переклади безеквівалентних англійських термінів. Тому будь-яке термінознавче дослідження в цій галузі має спиратися, насамперед, на аналіз існуючих перекладів термінів з англійської мови як мови-продуцента.

В результаті дослідження було встановлено, що найпродуктивнішими способами перекладу англійських комп'ютерних термінів є наступні трансформації:

1) Транскодування – такий спосіб перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу [9: 38]. Розрізняють чотири види транскодування: 1. транскрибування (коли літерами мови перекладу передається звукова форма слова вихідної мови, наприклад: англ. *peak*, *computer*, *stream* – укр. пік, комп'ютер, стрім); 2. транслітерування (слово вихідної мови передається за літерами, наприклад: англ. *laser*, *processor*, *virus* – укр. лазер, процесор, вірус); 3. змішане транскодування (транскрибування з елементами транслітерування, наприклад: англ. *overlook*, *service*, *certificate* – укр. оверлок, сервіс, сертифікат); 4. адаптивне транскодування (коли форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу, наприклад: англ. *pallet* – укр. полета, англ. *platform* – укр. платформа, англ. *biometry* – укр. біометрія, англ. *procedure* – укр. процедура).

2) Калькування – це передача не звукового, а комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Даний прийом застосовується при перекладі складних за структурою термінів. Напр.: англ. *a standard key-combination* – укр. стандартна комбінація клавіш, англ. *wind rose format* – укр. формат рози вітрів, англ. *open conflict* – укр. відкритий конфлікт, англ. *non-military crisis situation* – укр. невійськова кризова ситуація.

3) Конкретизація значення слова. Конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) вузької семантики [9: 44]. Напр.: *engagement* – бій, *diversion* – відхилення, *garrison force* – гарнізон, *jump master* – відповідальний за скидання, *indirect verification* – інструментальний контроль ядерного матеріалу, *sustainability* – здатність до ведення тривалих бойових дій, *outsider* – зовнішній правопорушник/ворог,

state nuclear regulatory body – орган державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки, stealth action – секретна тактика правопорушника; framework nation – керівна країна, pathfinders – диверсійно-розвідувальна група.

4) Генералізація. Лексична перекладацька трансформація, протилежна до конкретизації, внаслідок якої слово із вузьким значенням, що перекладається, замінюється на слово із ширшим значенням. Ця трансформація зазвичай використовується при перекладі загальнонародного та загальнонаукового (загальнотехнічного) прошарків лексики наукових і технічних текстів. Оскільки її застосування може призвести до певної втрати точності інформації, використовувати її варто обачно у тих випадках, коли вживання словникового відповідника може призвести до порушення граматичних або стилістичних норм мови перекладу [9: 46]. Напр.: ground zero (surface zero) – епіцентр; measuring device – міра; regulatory standard – норма; measurement in a closed series – сукупні вимірювання; manpower support – забезпечення життєдіяльності; photo electric beam sensor – фотоелектричний датчик; non-military crisis situation – невійськова ситуація.

Загалом, при перекладі з англійської мови на українську явище заміни конкретного, видового поняття більш абстрактним, родовим спостерігається набагато рідше за конкретизацію значення. Деколи цього вимагає логіка побудови думки.

5) Модуляція. Модуляція є варіюванням повідомлення, чого можна досягти, змінивши кут або точку зору. До цього способу можна вдатися, коли видно, що дослівний переклад призводить до вислову граматично правильного, але суперечить духу мови перекладу [10: 126].

Напр.: technical neutralization – виведення з ладу технічних засобів противника; dispersion error – помилка відстані розсіювання; key network – життєвоважлива мережа; nerve point – життєвоважливий пункт; vital center – життєвоважливий центр; relative work – відстань демонування; utility helicopter – гелікоптер загального призначення; shipment check – вихідний контроль матеріалу/багажу; severe accident – запроєктна аварія; extraction force – евакуаційні сили; conflict freeze – призупинення конфлікту.

6) Додавання слова. Додавання є лексико-граматичною трансформацією, внаслідок якої у перекладі збільшується кількість слів, словоформ або членів речення з метою правильної передачі змісту оригіналу [10: 87]. Напр.: amphibious group – група управління висадкою військового десанту; blood agent – гемотоксична речовина (хімічні елементи, які уражають фізіологічні функції організму, перешкоджаючи потраплянню кисню до клітин організму); availability – готовність підрозділу; fallout wind vector plan – графік зміни напрямків вітру для підрахунку радіоактивних опадів; full command – повне військово командування; fact finding mission (FFM) – місія збору фактичного матеріалу; maneuvering space – район здійснення маневру; implementation force – сила виконання угоди; non-proliferation treaty (NPT) – договір про нерозповсюдження ядерної зброї; strategic option – стратегічний вибір застосування військ.

7) Вилучення слова. Усунення в тексті перекладу тих тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного змісту тексту. Напр.: debarkation landing – висадка; raising a blockade – деблокування; self-deactivation process – дезактивація; defoliating agent – дефоліант (отруйна речовина); squadron group – ескадрон; overwhelming action principal – ефект несподіваності; to conduct a diversionary operation – відволікати; main supply route – головний маршрут; transfer from retained waste – списання відходів; traffic control police – дорожня поліція; non-combatant evacuation operation (NEO) – евакуація біженців; law and order – громадський порядок.

8) Заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови. Напр.: prisoner of war (POW) – військовополонений; material surveillance procedures – процедури спостереження за ядерним матеріалом; de-exemption – поновлення гарантій; false alarm – помилкове спрацьовування. Заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови може супроводжуватися (і нерідко супроводжується) частковою або повною перебудовою структури речення, що перекладається.

9) Перестановка слова (пермутація). Сутність трансформації перестановки або пермутації полягає в тому, що при перекладі лексичні елементи міняються місцями. Як правило, це явище має місце у випадку перекладу словосполучень або фраз. Напр.: air action control team – група з контролю авіаційних дій; crisis response coordinating team (CRCT) – координуюча група реагування на кризові ситуації; toxic industrial materials risks reconnaissance and assessment team – група з визначення і обчислення технологічних ризиків; force generation – формування сил; force commander – командувач сил; deterrence measures – заходи попередження; adversary path – маршрут правопорушника; explosive detector – детектор вибухових речовин; nuclear material detector – детектор ядерних матеріалів.

Таким чином, в результаті нашого дослідження було з'ясовано, що терміноконцепт "Комп'ютерна безпека" в англійській мові репрезентований термінами, що мають чітку логіко-поняттєву ієрархічну структуру. Крім того, виявлено основні перекладацькі трансформації, що є характерними в процесі перекладу українською мовою, а саме: 1) конкретизація; 2) генералізація; 3) додавання слова; 4) вилучення слова; 5) модуляція; 6) перестановка (пермутація); 7) заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у більш комплексному аналізі терміноконцептів вищого порядку даної сфери, а саме їх вербальної маніфестації та перекладацьких особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Faber Pamela. A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language / P. Faber. – Berlin/Boston : de Gruyter, 2012. – 307 p.
2. Cabré Maria Teresa. Theories of terminology : Their description, prescription and explanation / M. T. Cabré // Terminology 9, no. 2 (January). 2003. – P. 163–199.
3. Temmerman Rita. Towards New Ways of Terminology Description : The Sociocognitive Approach. / R. Temmerman. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2000. – 378 p.
4. Савинова Н. В. Структура терміноконцепта "перевод" / Н. В. Савинова // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. – 2011. – № 2, ч. 1. – С. 164–169.
5. Буянова Л. Ю. Терминологическая деривация в языке науки : когнитивность, семиотичность, функциональность : [монография] / Л. Ю. Буянова. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : ФЛИНТА, 2011. – 238 с.
6. Шевченко І. Г. Теорія лексико-семантичного поля у дослідженнях мовознавців [Електронний ресурс] / І. Г. Шевченко. – Режим доступу : <http://intkonf.org/shevchenko-ig-teoriya-leksiko-semantichnogo-polya-u-doslidzhennyah-movoznavstv/>.
7. Кочерган А. Н. Вступ до мовознавства / А. Н. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 287 с.
8. Костенко Л. М. Лексико-семантична та словотвірна структура української термінології садівництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 "Українська мова" / Л. М. Костенко // Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2005. – 22 с.
9. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
10. Переклад англійської громадсько-політичної літератури. Міжнародні конвенції в галузі прав людини : [навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти] / [Черноватий Л. М., Карабан В. І. та ін.]. – Вінниця : Поділля-2000, 2003. – 212 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Faber Pamela. A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language / P. Faber. – Berlin/Boston : de Gruyter, 2012. – 307 p.
2. Cabré Maria Teresa. Theories of terminology : Their description, prescription and explanation. / M. T. Cabré // Terminology 9, no. 2 (January). 2003. – P. 163–199.
3. Temmerman Rita. Towards New Ways of Terminology Description : The Sociocognitive Approach / R. Temmerman. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2000. – 378 p.
4. Savinova N. V. Struktura terminokontsepta "perevod" [The Structure of Terminological Concept "Translation"]. / N. V. Savinova // Vestnik Piatigorskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta [Piatigorsk State Linguistic University Journal]. – 2011. – № 2, ch. 1. – S. 164–169
5. Buianova L. Yu. Terminologicheskaya derivatsiya v yazyke nauki : kognitivnost', semiotichnost', funktsyonalnost' [Terminological Derivation in the Language of Science : Cognition, Semiotics, Functionality] : [monografiya] / L. Yu. Buianova. – [2-e izd., stereotip.]. – M. : FLINTA, 2011. – 238 s.
6. Shevchenko I. H. Teoriya leksyko-semantichnogo polya u doslidzhenniakh movoznavstv [The Theory of Lexico-Semantic Field in Linguistic Studies] [Elektronyy resurs] / I. H. Shevchenko. – Rezhym dostupu : <http://intkonf.org/shevchenko-ig-teoriya-leksiko-semantichnogo-polya-u-doslidzhennyah-movoznavstv/>.
7. Kocherhan A. N. Vstup do movoznavstva [Introduction to Linguistics] / A. N. Kocherhan. – K. : Akademiia, 2006. – 287 s.
8. Kostenko L. M. Leksyko-semantichna ta slovotvirna struktura ukrayinskoyi terminolohiyi sadivnytstva [Lexico-Semantic and Derivational Structure of Ukrainian Gardening Terminology] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 "Ukrayins'ka mova" / L. M. Kostenko ; Zaporizhzhia, 2005. – 22 s.
9. Karaban V. I. Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [Translation of English Scientific and Technical Literature. Grammar Difficulties, Lexical, Terminological and Genre and Stylistic Problems] / V. I. Karaban. – Vinnytsia : Nova knyha, 2004. – 576 s.
10. Pereklad anhlovnoyi hromadsko-politychnoi literatury. Mizhnarodni konventsii v haluzi prav liudyny [Translation of English Social and Political Literature. International Human Rights Conventions] : [navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchych zakladiv osvity] / [Chernovatyi L. M., Karaban V. I. ta in.]. – Vinnytsia : Podillia-2000, 2003. – 212 p.

Матеріал надійшов до редакції 18.03. 2015 р.

Щерба Д. В. Особенности упорядочения и перевода терминологии вербализованных терминоконцептов (на примере терминоконцепта "Компьютерная безопасность").

В данной статье представлен анализ терминологических единиц, которые вербально репрезентируют терминологический концепт "Компьютерная безопасность" в современном английском языке.

Приведены современные точки зрения касательно терминоведческого и переводоведческого анализа терминологической лексики. Сделана попытка описания структурно-системных особенностей терминов, которые представляют данный терминологический концепт и разработана лексико-семантическая классификация в пределах данного терминологического поля. Кроме этого, рассмотрен данный терминологический концепт в переводческом аспекте, выявлены наиболее продуктивные переводческие трансформации, которые применяют при переводе английских терминов на украинский язык.

Ключевые слова: термин, терминологический концепт, вербализация, переводческие трансформации.

Shcherba D. V. Peculiarities of Organization and Translation of Terminology of Verbalized Terminological Concepts (on the Basis of the Terminological Concept "Computer Security").

The analysis of terminological units that verbally represent the terminological concept "Computer security" in the modern English is presented in this article. The modern points of view concerning the linguistic analysis of the terminological vocabulary have been shown. The description of structural and system features of terms that present this terminological concept as well as the lexico-semantic classification within the terminological field have been worked out. In addition, this terminological concept has been considered in the translating aspect and the most productive of translating transformations in translating of English terms into Ukrainian have been singled out.

Key words: term, terminological concept, verbalization, translation transformations.